

УДК 378.011.3-051:[378.016:159.9]

ЦІНІСНО-СМИСЛОВЕ СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Е. В. Рамзані

У статті на підставі аналізу особливостей психологічної підготовки майбутніх учителів до професійної педагогічної діяльності, сутності психологічної компетентності педагога розкрито зміст, специфіку, форми та методи формування ціннісно-смиислового ставлення майбутніх учителів до психологічного знання. Визначено роль психологічного знання у процесі гуманізації культурно-освітнього простору сучасної школи.

Ключові слова: психологічне знання, психологічна підготовка майбутнього вчителя, психологічна компетентність, ціннісно-смиислове ставлення майбутнього вчителя до психологічного знання.

Сучасні тенденції демократизації та гуманізації культурно-освітнього простору України актуалізують проблеми вдосконалення психологічної підготовки майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах. У процесі професійної педагогічної діяльності вчитель має здійснювати ефективне спілкування з учнями, знаходити оптимальні шляхи поведінки, переводити теоретичні знання у площину практичних дій, розрізняти зовнішні та внутрішні аспекти діяльності, виявляти гнучкість у вирішенні проблемних ситуацій, прогнозувати, передбачати результати конкретних дій. Саме на такі професійні якості і спрямований процес формування психологічної компетентності майбутнього вчителя.

Психологічна компетентність розглядається і як рівень психологічної культури (І. Дубровіна, В. Семікін та ін.), і як самостійний вид компетентності, складова професійної компетентності (А. Маркова, А. Деркач, В. Зазикін та ін.). Останніми роками з'явилася тенденція щодо інтеграції психологічної компетентності з педагогічною, або до розгляду психологічної компетентності в якості складової педагогічної (М. Лук'янова, Л. Мітіна та ін.). У науковому доробку психологів та педагогів представлені окремі компоненти психологічної компетентності вчителя: професійна самосвідомість (Д. Розін), ефективні стилі діяльності (Н. Кузьміна, А. Маркова) і педагогічного спілкування

(С. Шеїн, С. Братченко, Г. Ковальов), психологічні уміння, комунікативна компетентність (Ю. Жуков, Л. Петровська), професійно значущі особистісні якості (Ф. Гоноболін, І. Зязюн, І. Юсупов).

Разом з тим, потребує спеціального дослідження проблема ставлення студентів – майбутніх педагогів до психологічного знання.

Мета статті – розкрити сутність та основні шляхи формування ціннісно-сислового ставлення майбутніх учителів до психологічного знання.

Використання психологічного знання у процесі професійної педагогічної діяльності зумовлено багатьма чинниками, пов'язаними зі зв'язком педагогічної науки і практики, зв'язком педагогіки з іншими науками.

Провідну роль психологічних знань у вирішенні педагогічних проблем зазначали ще К. Ушинський, П. Блонський, Л. Виготський та ін. А. Петровський підкреслював, що кожного дня сотні тисяч учителів потрапляють у достатньо складні ситуації, вихід з яких – у використанні психологічних знань.

Г. Мюнстерберг звертав увагу на роль психологічних знань у професійній культурі вчителя. Видатний педагог і психолог наголошував, що “прийшов час для єднання етики та психології, що стане живою та радісною силою в щасливому серці будь-якого справжнього вчителя”. Щодо питання про використання психологічного знання в практичній діяльності педагога Г.Мюнстерберг писав: „Знати факти з галузі психології у тій формі, як вони викладаються у настановах, та застосовувати їх до певних хлопчиків та дівчат у певній школі і на певному уроці – це абсолютно різні справи” [4, с. 88].

Досліджуючи методологічні умови використання психологічних знань у педагогічному дослідженні, Р.Почтер дає таке визначення поняттю психологічного знання: „результат науково-психологічного пізнання (дослідження), що існує у формі думки (або визначення), структурними елементами якої є те, що „відображається” (явище, процес, подія як зовнішнього, так і внутрішнього світу людини) те, що „відображене” (як результат, елемент внутрішнього світу людини, її „суб'єктивної реальності”) і процес віддзеркалення (механізм переходу того, що „відображається” у те, що „відображене”) [5].

Досліджуючи проблему формування цілісного психолого-педагогічного знання, Д.Качалов наголошує саме на категорії цілісності:

„аналіз і розуміння сутності психологічного і педагогічного знання в його єдності й цілісності; уміння продукувати цілісне психолого-педагогічне знання як акт педагогічної діяльності; розпізнавання педагогічних ситуацій з позиції цілісності” [2, с. 22].

Загально визнаною є думка про те, що інструментальність та практичність психологічних знань випускників педагогічних ВНЗ залишається невисокою [1], майбутні учителі, як зазначає Ю. Кулюткін, не завжди „усвідомлюють конструктивні можливості психологічної теорії” [3, с. 51]. У педагогічних вищих навчальних закладах в основному формується вміння студентів застосовувати знання у ситуаціях, що моделюються на заняттях, однак досвід їхнього використання у конкретних умовах професійної діяльності залишається обмеженим.

Є. Ісаєв, розглядаючи питання психологічної підготовки майбутнього вчителя, підкреслює, що „психологічне знання „вбудоване” у дії педагога, виступає засобом його професійної діяльності, функціонує при проектуванні, конструюванні та організації педагогом освітнього процесу, учнівської та власної діяльності, при спілкуванні із учнями, колегами, батьками, виявляється в розумінні внутрішнього стану іншого та у регуляції своєї поведінки”. Важливим є позиція Є.Ісаєва про те, що „науково оформлені психологічні знання не можуть бути безпосередньо використані у педагогічній практиці. Необхідна особлива методологічна та дидактична роботи з їхньої трансформації в знання навчальні та професійні” [1]. Дослідником наголошується, що психологічне знання неоднорідне, включає власне наукове знання, задуми (проекти) нової людини та символічні описи. Відповідно слід враховувати, що „науково-психологічне знання – це знання про реальну людину, яка існує в певній культурі та конкретних історичних умовах ...., психологічне проектне знання – це не стільки опис реальної людини, скільки побудова образу можливої та бажаної людини” [1]. Важливою функцією психології виступає її здатність допомагати людині пізнати саму себе, змінити себе, виступити засобом самовдосконалення.

Психологічне знання у професійній свідомості майбутніх учителів має виступати як „живе знання”, яке ніколи не завершене і ситуаційно динамічне, опосередковане життєвим і теоретичним досвідом студента – майбутнього педагога, його концепцією людського життя. Живе знання не може не включати в свою структуру знання про ситуацію іншої людини, свою і ситуації безпосередньої взаємодії. Оскільки будь-яка

педагогічна ситуація унікальна, то й знання про неї педагог має породжувати наново. Відповідно, для організації процесу психологічної підготовки майбутнього педагога слід шукати такі форми навчальної комунікації, в яких би студент вчився не засвоювати, а породжувати знання.

Одним з найважливіших шляхів підвищення продуктивності психологічної підготовки в педвузах учені називають формування особливого, особистісного, ціннісно-сислового ставлення студентів до психології, до психологічного знання (Ю. Кулюткін, Б. Сосновський та і ін.). У результаті традиційного репродуктивного навчання, при якому не враховуються практичні запити, потреби, інтереси, особистісні смисли майбутніх вчителів, не проводиться зв'язок знань, що отримуються, з життєвими планами і професійною діяльністю майбутніх фахівців, переважають академічні форми організації занять і пояснювально-ілюстративні методи викладання. Відповідно, у студентів формується формальне і безособистісне ставлення до психології, що значно утруднює процес освоєння і застосування психологічних знань (Г. Абрамова, Ю. Кулюткін, В. Семіченко).

Аналіз наукової літератури та практики викладання психологічних дисциплін у вищих навчальних закладах засвідчує такі типи ставлення студентів до психологічного знання: формальне, безособистісне; позитивно аморфне, нерозчленоване; позитивно пізнавальне; позитивно дієве; особистісне, ціннісно-сислове.

Т. Щербакова виділяє чотири типи освоєння психологічних знань: по-перше, несприйняття психології як інструмента професійної діяльності, по-друге, прийняття психологічної інформації на рівні обізнаності та невміння використовувати її у власній практичній роботі, по-третє, осмислене ставлення до психологічного знання, відпрацювання психологічних прийомів та способів вирішення проблемних ситуацій, по-четверте, освоєння нової психологічної інформації виступає підґрунтям для зростання психологічної компетентності як способу конструктивного вирішення завдань як професійного, так й особистісного досвіду [6].

Ступінь сформованості позитивного, особистісно забарвленого ставлення до психологічного знання залежить від таких умов: 1) відображення в змісті навчальних предметів психологічного циклу наукових психологічних знань (гуманітарних, антропологічно орієнтованих), адекватних природі праці вчителя, актуальних практичним

потребам і запитам майбутніх педагогів; 2) використання активних методів навчання, професійно орієнтованих форм організації занять, що дозволяють включати в навчання особистий досвід студентів, інтегрувати життєві і наукові психологічні знання, які сприяють створенню навчально-професійної спільноти викладача і студентів; 3) включення майбутніх учителів в обговорення ціннісно-сміслових питань значущості психології в праці вчителя, шляхів самостійної реалізації психологічних знань в професійній діяльності; 4) становлення суб'єктності майбутніх учителів в процесі навчання у ВНЗ.

Ціннісно-сміслові ставлення майбутніх учителів до психології виступає результатом освоєння студентами професійно орієнтованих психологічних знань і значущих моделей педагогічної діяльності в психологічному плані і трансформації цих знань і моделей в індивідуальний досвід. Ціннісно-сміслові ставлення майбутніх педагогів до психології виявляється як усвідомлене переживання студентами потреб освоєння, творення і реалізації психологічного знання на практиці. Формування такого ставлення до психологічного знання опосередковується зміною позиції студентів в навчанні і здійснюється в процесі професійно та особистісно значущої для них діяльності.

Динаміка ціннісно-сміслового ставлення полягає в послідовній зміні типів ставлення до психологічного знання від формального (безособистісного) і позитивно-аморфного до позитивно-пізнавального і позитивно-ціннісно-сміслового.

Проблемне поле пошуку смислового інваріанта ціннісного ставлення студентів до психологічного знання пов'язане з психолого-педагогічними проблемами аксіологічного становлення їхньої внутрішньої позиції (А. Маркова) і рефлексивною позицією до педагогічної діяльності як цінності (В. Гинецинський, Ю. Кулюткін, В. Сластьонін та ін.).

Процес формування ціннісно-сміслового ставлення до психологічного знання як важливої складової психологічної компетентності майбутнього вчителя передбачає опору на особистісний досвід студентів, урахування їхніх особистих і професійних потреб і запитів, включення у різні форми науково-професійної комунікації, забезпечення рефлексивної позиції.

Важливою організаційно-педагогічною умовою в процесі формування ціннісно-сміслового ставлення майбутніх педагогів до

психології виступають практичні заняття з психології. У їхньому проведенні доцільно використовувати активні методи і форми навчання, що враховують специфіку психологічного знання і особливості професійної праці вчителя, і теоретичні, навчальні і практичні завдання, що відповідають основним типам психологічного знання, яке функціонує в педагогічній освіті і практичній діяльності педагога.

Таким чином, психологічна підготовка, формування психологічної компетентності є обов'язковою передумовою успішності професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Психологічна компетентність виступає, по-перше, своєрідним особистісним інструментом фахівця, що забезпечує ефективне виконання його професійної діяльності, по-друге, частиною психологічної культури педагога, елементом його професіоналізму. Специфіка психологічної компетентності вчителя завжди опосередкована змістом його професійної діяльності. Процес формування психологічної компетентності має відбуватися не лише стихійно, а й у певних організаційних формах, зумовлених особливостями культурно-освітнього простору сучасного ВНЗ. Ціннісне ставлення до психологічного знання пов'язане із формуванням у студентів особистісної, гуманістично спрямованої позиції, з розвитком ціннісної сфери майбутніх учителів, пошуком особистісного та професійного смислу у педагогічній діяльності. Важливим постає єдність знань, ціннісних орієнтацій, діяльності людини, рефлексія особистісного досвіду, образу „Я – майбутній педагог”.

Подальші перспективи дослідження пов'язані із розробкою технологічного забезпечення процесу формування ціннісно-сміслового ставлення майбутніх учителів до психологічного знання.

Література

1. Исаев Е. И. Проектирование психологического образования педагога / Е. И. Исаев // Вопросы психологии. – 1997. – №6. – С. 48 – 57.
2. Качалов Д. В. Формирование целостного психолого-педагогического знания будущего учителя / Д. В. Качалов // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 60. – С. 20– 25.
3. Кулюткин Ю. Н. Психологическое знание и учитель / Ю. Н.Кулюткин // Вопр. психол. – 1983. – № 3. – С. 51-61.
4. Мюнстерберг Г. Психология и учитель : пер. с англ. / Г.Мюнстерберг. – 3-е изд., испр. – М., 1997.

5. Почтер Р.В. Методологические условия применения психологических знаний в педагогическом исследовании : автореферат дис. ... на соискание ученой степени канд. пед. наук. / Р. В. Почтер. – Краснодар, 2006.
6. Щербакова Т. Н. О развитии профессиональной психологической компетентности учителя в системе ИПК и ПРО / Т. Н. Щербакова // [Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета](#). – 2005. – № 49. – Т.5. – С. 10-21.

В статье на основе анализа особенностей психологической подготовки будущих учителей к профессиональной педагогической деятельности, сущности психологической компетентности педагога раскрыты содержание, специфика, формы и методы формирования ценностно-смыслового отношения будущих учителей к психологическому знанию. Определены роль психологического знания в процессе гуманизации культурно-образовательного пространства современной школы.

Ключевые слова: психологическое знание, психологическая подготовка будущего учителя, психологическая компетентность, ценностно-смысловое отношение будущего учителя к психологическому знанию.

It the following article are investigated the meaning, peculiarities, forms and methods of the value-notional attitude formation of the future teachers to the psychological knowledge; the analyze is made paying attention to the peculiarities of psychological teaching training activity of the future teachers, essentiality of psychological competence of the teacher; is revealed the importance of the psychological knowledge, during the humanistic process in cultural and educational environment of modern school system.

Key words: the psychological knowledge, the psychological teaching training activity of the future teachers, the psychological competence, value-notional attitude of future teachers to the psychological knowledge.

Рамзані Е.В. – старший викладач кафедри психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Л.Л. Бутенко